

SENYORAJ HAKKI VE ENFLASYON VERGİSİ

Taner SARISOY*

Rıza DEMİRCİ**

GİRİŞ

Bugüne kadar birlikte yaşamaktan zevk almadığımız ancak bir anlamda kendisine de alıştığımız enflasyonun gözardı edilen ve belki kavram olarak bilinen ancak topluma etkisi bakımından analiz edilecek kadar önemli bulunmayan enflasyon vergisinin gelişmiş ülkelerde bile (bu ülkelerde bu verginin etkisinin enflasyonun normal seviyelerde olması nedeniyle düşük olmasına rağmen) hesaplanırken bizim gibi 1980'li yıllardan beri yüksek oranlı enflasyonla yaşayan bir ülke için hesaplanmaması ve bu vergiye gereken önemin verilmemesi düşünülemezdi. Bu anlamda biz bu yazımızda enflasyon vergisi ile ilgili yapılan analizleri, bu vergiyi ortaya çıkaran sistemi ve son hesaplamaları konu alacağız.

1. T.C. Merkez Bankasının Para Basma Yetkisi

1982 Anayasası'na göre para basma yetkisi TBMM'ne ait olmakla birlikte Meclis bu yetkisini Merkez Bankası aracılığı ile kullanır. Para basma yetkisi, 5 Mayıs 2001 tarih ve 24393 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 4651 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunun 1. Maddesinin II. Kısımında a bendinde "*Türkiye'de banknot ihracı imtiyazı tek elden Bankaya aittir.*" diye belirtilmiştir.

Merkez Bankası; altın ve döviz karşılığı, piyasa senetleri karşılığı, hazine gereksinimleri karşılığı gibi nedenlerle para basarsa, hem ekonomi için gereken para miktarını sağlamış hem de enflasyona yol açmamış olur. Bir ekonomide para gereksinmesi yaratan bir mal ya da hizmet artışının olması durumunda para basılması gerekir, aksi halde ekonomi durgunluğa itilmiş olur. Diğer bir biçimde ifade edilecek olursa yukarıda tespit edilen hallerde emisyon yapıldığı takdirde sadece ülkedeki reel mal ve hizmetler arttığı zaman bu artış miktarında para basılmış olacak ve böylece ne gereksinme varken para kıtlığı çekilmiş olacak, ne de gereksinmeden fazla yani karşılıksız para basılmasına olanak verilmiş olacaktır.

Altın ve döviz karşılığı emisyon yapılmasında amaç; altın ve dövizin yabancı ülkelere ithalat yapma olanağını sağlamalarıdır. Bunların ülkeye girmesi, ülkedeki mal ve hizmetlerin artması anlamına geldiği için, Merkez Ban-

(*) Vergi Denetmeni

(**) Vergi Denetmen Yrd.

kası'nın kendisine yatırılacak olan altın ve dövizlere karşılık olmak üzere, bunların değeri kadar para basmasında hiçbir sakınca yoktur. Kısaca bu yolla basılan paralar karşılıksız basılmış sayılmayacaktır.

Piyasa senetleri karşılığı emisyon yapılmasının nedeni, piyasada mübadele edilecek mal ve hizmet varken bu mal ve hizmeti satın alacak yeteri kadar para olmamasıdır. Merkez Bankası bu durumda para basabilir. Merkez Bankası, piyasa senetlerini ancak bir banka getirdiği takdirde kabul eder. Bireyler doğrudan doğruya Merkez Bankası'na senet getiremezler. Bankaların, Merkez Bankası'na reeskonta getirdiği senetler, gerçek bir para kıtlığını ifade etmektedir.

Hazine gereksinimleri karşılığı emisyon yapılması, devlet gelir ve giderlerinin zaman bakımından birbirlerine uymamasından kaynaklanır. Hazine, gereksinimleri karşılığında para bulamadığı için Merkez Bankası para basmaktadır. Yapılan emisyonun aynı bütçe yılı içinde ödenmesi koşul olduğundan, bu amaçla basılan paraların da karşılıksız olarak basıldığı iddia edilemez.

II. Para İkamesi Olgusu ve T.C. Merkez Bankasının Senyoraj Hakkının Azalması

Türkiye'de 32 sayılı Karar gereğince, döviz ve sermaye piyasalarında liberalleşme sağlandıktan sonra T.C.M.B. para arzı

hesaplamalarında Döviz Tevdiat Hesaplarını gözönüne alarak M2Y, M3Y para arzı tanımını kullanmıştır. Türkiye'de halka, döviz tutma serbestisinin verilmesinden sonra, başka ülkelerde yaşanan para ikamesi olgusu başlamıştır. Para ikamesi, bir portföy farklılaştırma biçimi olarak, halkın portföyünde hem yerli hem yabancı para tutabilmesidir. Türkiye'de son yirmi yılda enflasyon oranındaki hızlı yükselme sonucunda Türk Parası'nın değerindeki düşüş nedeniyle para ikamesi olgusunun hızlandığı ortadadır. Halkın elinde yabancı para tutma nedenleri : 1) Vadesiz mevduatlara %10 faiz verilirken, tasarruflara enflasyon oranına yakın bir koruma sağlaması, 2) Yabancı paraların bankalara mevduat olarak yatırılması ve yıllık faiz getirisi elde edilmesi, 3) Aşırı değerlendirmiş TL politikasının izlendiği dönemde meydana gelebilecek değişimlere karşı sürekli olarak bir güvence sağlaması, olarak sıralanabilir.

Türkiye'de enflasyona karşı korunmanın bir yolu; dolarlaşma, marklaşma ya da genel ifadesi ile para ikamesi olgusudur. Bu olgu Kasım 2000 ve Şubat 2001 ekonomik krizleri sonucu daha önemli hale gelmiştir. Para ikamesi, hükümetlerin bir yandan para basma hakkını kullanmaktan dolayı elde ettiği senyoraj gelirlerini sınırlamakta, öte yandan da enflasyon vergisi yoluyla elde etmeyi beklediği gelirini azaltmaktadır. Bu nedenle, bütçe açıklarının fi-

nansmanında hükümet yeteri kadar Merkez Bankası kaynaklarını kullanamamış, bunun yerine borç politikasına ağırlık vermiştir. Bu durum faizleri yükselttiğinden, ülkeye sıcak para girişini artırmıştır.

III. Para Basma Yetkisi ile Ortaya Çıkan Enflasyon Vergisi

Enflasyon vergisinin kaynağında yukarıda bahsettiğimiz merkez bankasının para basma yetkisini kullanması vardır. Tabi bu etki her para basma işleminde ortaya çıkmaz. Bu etkinin ortaya çıkması için para basma işleminin yarattığı para arzındaki artışın enflasyona yol açması gerekir. Para arzının enflasyona yol açmadığı durumlar yukarıda belirtildiği gibi, artan para miktarının karşılığı altın ve döviz olması, piyasa senetlerinin Merkez Bankası'na re-eskonta getirilmesi ve Hazine gerek-sinimleri karşılığı emisyon yapılmasıdır.

Bu gibi durumlar hariç olmak üzere keyfi olarak para basma yetkisinin bütçe açıklarının finansmanı için kullanılması halinde enflasyon, vergi ile aynı etkiyi yaratabilmektedir. Hükümetlerin bütçe açıklarını -keyfi bir uygulama ile- para basarak finanse etmeleri paranın değişim değerinin özdeki değerinin çok üstünde olduğunun anlaşıldığı günden bu yana sürmektedir.

Keyfi para basma eylemi ile halktan doğrudan doğruya alınan vergiler gibi olmamakla birlikte, etkisi ba-

kımından diğer vergilerden hiçbir farkı olmayan bir vergi (enflasyon vergisi) yaratılmaktadır.

Burada keyfi para basma eyleminin bir vergi etkisi yaratmasını anlamak için, para arzındaki artışla enflasyon arasındaki ilişkiyi görmek gerekmektedir.

Para basma eylemi aynı zamanda enflasyonla mücadelede kullanılan para politikası araçlarından birisidir. Bu politikayı yürütmekte olan Merkez Bankası ile ilgili Kanun'da 4651 sayılı Kanun'la yapılan değişiklikler ile Bankanın görev ve yetkileri şu şekilde ifade edilmektedir:

1- Bankanın temel amacı fiyat istikrarını sağlamaktır. Banka fiyat istikrarını sağlamak için uygulayacağı para politikasını ve para politikası araçlarını doğrudan kendisi belirler.

2- Açık Piyasa İşlemleri yapmak.

3- Hükümetle birlikte Türk Lirasının iç ve dış değerini korumak için gerekli tedbirleri almak ve yabancı paralar ile altın karşısındaki muadeletini tespit etmeye yönelik kur rejimini belirlemek, TL'nin yabancı paralar karşısındaki değerinin belirlenmesi için döviz ve efektiflerin vadesiz ve vadeli alım ve satımı ile dövizlerin TL'ni ile değişimi ve diğer türev işlemlerini yapmak.

4- Bankaların ve bankaca uygun görülecek diğer mali kurumların yükümlülüklerini esas alarak zorunlu karşılıklar ve umumi disponibiliteler ile ilgili usul ve esasları belirlemek.

5- Reeskont ve avans işlemleri yapmak.

6- Ülke altın ve döviz rezervlerini yönetmek.

7- TL'nin hacim ve tedavülünü düzenlemek, ödemek ve menkul kıymet transferi mutabakat sistemleri kurmak.

8- Finansal sistemde istikrarı sağlayıcı ve para ve döviz piyasalarıyla ilgili düzenleyici tedbirleri almak.

9- Mali piyasaları izlemek.

10- Bankalardaki mevduatın vade ve türleri ile özel finans kurumlarındaki katılma hesaplarının vadelerini belirlemek.

Bunlarla birlikte Merkez Bankası ayrıca şu yetkileri haizdir:

1- Türkiye'de banknot ihracı imtiyazı tek elden bankaya aittir.

2- Banka hükümetle birlikte enflasyon hedefini tespit eder, buna uyumlu olarak para politikasını belirler. Banka, para politikasının uygulanmasında tek yetkili ve sorumludur.

3- Banka, fiyat istikrarını sağlamak amacıyla bu Kanunla belirtilen para politikası araçlarını kullanmaya uygun bulacağı diğer para politikası araçlarını da doğrudan belirlemeye ve uygulamaya yetkilidir.

.....

Yukarıda belirtildiği gibi para basma yetkisi tek elden Merkez Ban-

kası'na aittir. Merkez bankalarının para basması sonucu, hükümetler önemli miktarda kaynak elde ederler. Bu gelir kaynağına senyoraj da denir. Yani senyoraj, devletin para yaratma hakkını kullanarak gelirlerini artırma yeteneğidir. Devlet bütçe açığını para basarak finanse ettiği zaman gerçekte para basmayı dönemler boyunca sürdürmesi gerekecektir. Devletin bu bastığı parayı, satın aldığı mal ve hizmetlerin değerini ödemek için kullanması durumunda mal ve hizmet piyasasında talep arzın üzerine çıkarak genel fiyat düzeyinin yükselmesine yol açacaktır. Fiyat düzeyinin artması ile halkın elinde ya da vadesiz banka hesabında tutmakta olduğu paranın satın alma gücü düşmekte ve bu yüzden halk reel olarak kayba uğramaktadır. Bu nedenle halk parasının reel değerini sabit tutabilmek için, nominal para balans stokunu enflasyonun etkisini dengeleyecek şekilde arttırması gerekecektir. Halk, enflasyonun elde tuttuğu reel balanslar üzerindeki etkisini dengelemek için devletin kendisinden mal ve hizmet satın alırken ödemiş olduğu gelirini kullanır. Bu durumda enflasyon adeta bir vergi gibi etki yapar, çünkü halk gelirinden daha az harcamaya ve aradaki farkı devlete ek para tutma karşılığı ödemeye zorlanır. Böylelikle sanki devlet ek harcamalarını finanse etmek için vergileri yükseltmiş gibi devlet daha fazla, halk ise daha az kaynak harçayabilir.

Devlet bütçe açığını para basarak finanse ettiği ve halkda basılan bu parayı elde tuttuğu reel para balanslarının değerini sabit tutmak için nominal balanslara eklediği zaman, devletin kendisini enflasyon vergisi ile finanse ettiğini söyleriz.

Üstelik enflasyon vergisi sadece ücret gelirleriyle yaşayan sabit ve dar gelirli kesimin üzerine yüklenmektedir. Çünkü bu kesim enflasyonun ücretlerinde yarattığı erozyonu telafi etme imkanını bulamamaktadır. Tüccar, esnaf ve işadamları gibi kesimler ise enflasyon vergisinin tamamen veya kısmen kaçınma imkanını bulmaktadır çünkü bu kesimler sattıkları veya ürettikleri ürünlere sık sık zam yaparak ge-

lirlerinin enflasyon karşısında eriyip gitmesinin önüne geçebilmektedir.

Acaba devlet enflasyon vergisi ile ne kadar vergi toplayabilir? Bu sorunun cevabını şu formülle vermemiz mümkün olmaktadır.

$$\text{Enflasyon Vergisi Geliri} = \text{Enflasyon Oranı} \times \text{Reel Parasal Taban}$$

Bu formüle göre, enflasyon oranı yükseldiği zaman devletin elde edeceği enflasyon vergisi geliri artacaktır. Aynı şey reel parasal taban yükseldiği zaman da ortaya çıkacaktır.

IMF tarafından geliştirilen bu yöntemle göre yapılan hesaplamalar neticesinde Türkiye için şu rakamlar ortaya çıkmaktadır.

Tablo 1 : Türkiye'nin Son 11 Yıldır Elde Ettiği Enflasyon Vergisi

Yıllar	Milyar TL	Milyon \$	GSMH'ya Oranı(%)
1990	7.702	2.954	1.9
1991	12.698	3.045	2.0
1992	19.569	2.849	1.8
1993	33.850	3.081	1.7
1994	79.991	2.693	2.1
1995	114.264	2.500	1.5
1996	214.139	2.639	1.4
1997	449.924	2.971	1.5
1998	684.289	2.631	1.3
1999	1.238.600	2.966	1.6
2000	1.386.164	2.223	1.1

Kaynak : 11-17 Şubat 2001 Ekonomist.

1990'lı yıllarda gerçekleşen turlar dikkate alındığında, 2000 yılında başarılı bir şekilde uygulanan program dolayısıyla enflasyon düşük olduğundan, enflasyon vergisinde de düşüş olduğu görülüyor. Fakat 2001 yılının ilk dört aylık enflasyon oranlarının yüksek çıkması nedeniyle 2001 yılında enflasyonun ve enflasyon vergisinin yüksek olması beklenmelidir.

SONUÇ

Biz bu yazımızda; enflasyonun toplum üzerinde bilinen ve hissedilen olumsuz etkilerinin yanında pek bilinmeyen ve hissedilmeyen bir başka olumsuz etkisi olan ve tamamen para basma eylemi sonucu ortaya çıkan enflasyondan kaynaklanan "Enflasyon Vergisi" konusunu ele aldık. Bu olgu bize enflasyonun düşürülmesi halinde enflasyon vergisinin de düşeceğini göstermektedir. Ayrıca şunu belirtmeliyiz ki ekonomik büyüme durumunda halktan enflasyon vergisi alınması söz konusu değildir, çünkü ekonomik büyümeyle birlikte likiditeye olan talep artacak, hükümet de merkez bankası aracılığıyla piyasaya para sürerek bu likiditeyi karşılamış olacaktır. Ekonomik büyümenin gerektirdiği oranda

yaratılmış olan likiditenin, enflasyona hiçbir etkisi olmaz ve dolayısıyla enflasyon vergisini de arttırmaz.

REFERANSLAR

Aren, Sadun (1992), İstihdam Para ve İktisadi Politika, Savaş Yayınları, Ankara.

Dornbusch, Rudiger - Fischer, Stanley (1998)- Makroekonomi, McGraw - Hill - Akademi ortak yayını, İstanbul.

Karaca, Orhan, "Enflasyonla Birlikte Enflasyon Vergisi de Düşüyor" 11-17 Şubat 2001, Ekonomist Dergisi, Sayı 2001/6.

Parasız, M. İlker (1995), Kriz Ekonomisi Hiper Enflasyon ve Yüksek Enflasyonla Mücadelede Ünlü İstikrar Politikaları ve 5 Nisan 1994 Kararları, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa.

Parasız, M. İlker (1991), Makro Ekonomi Teori ve Politika, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa.

Seyidoğlu, Halil (1996), Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama, Kurtis Matbaası, İstanbul.

Yılmaz, Kamil, "Enflasyon Vergisi" Para Ansiklopedisi.